

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬНОГО РИНКУ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Дудар Т.Г.,
Дудар В.Т.

У статті досліджено стратегічні орієнтири розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку в умовах глобалізації, доведено потребу забезпечення та гарантування якості сільськогосподарської продукції на шляху України до євроінтеграції.

Ключові слова: агропродовольчий ринок, стратегічні орієнтири, глобалізація, якість продукції, євроінтеграція, конкуренція.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси прискореної ринкової адаптації суб'єктів агропродовольчого ринку та його перебудова у напрямі підвищення конкурентоспроможності продукції вимагають не лише впливи світових ринків, а й чинники глобалізації, зокрема, наміри України щодо євроінтеграції. Тому, характерною ознакою сучасного і особливо майбутнього розвитку агропродовольчого ринку України є глобалізація. Ідеально вона може стати вагомим інструментом, що реалізує чинники національних конкурентних переваг. Проте світовий досвід показує, що лише розвинуті економіки мають позитивний ефект від відкритості національних ринків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем формування і розвитку агропродовольчого ринку, окремих продуктових ринків, питанням пов'язаним з глобалізацією й активізацією ролі транснаціональних корпорацій присвячені наукові праці вітчизняних вчених: В. Андрійчука, О. Березіна, О. Білоруса, В. Власова, В. Губенка, О. Єранкіна, Ю. Коваленка, Т. Осташко, П. Саблука, В. Точиліна, О. Шубравської. В основу їх досліджень покладені питання формування аграрного ринку, цінні пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму його функціонування в пореформеній період. Водночас процес становлення і розвитку повноцінного національного агропродовольчого ринку конкурентоспроможною продукції вимагає поглиблених досліджень впливу не

тільки ринкових трансформацій вітчизняного аграрного сектора, але й пошуку ефективних шляхів його подальшого розвитку за нових геополітичних умов, коли дедалі відчутнішими стають наслідки впливу глобалізації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Головною метою статті є дослідження основних проблем та тенденцій розвитку агропродовольчого ринку України в умовах глобалізації економіки, оцінка якості агропродовольчої продукції, обґрунтування стратегічних орієнтирів розвитку вітчизняного агропродовольчого ринку на шляху до євроінтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Глобалізація як логічний якісно новий еволюційний етап розвитку людства характеризується розмиванням світових кордонів і перетворенням світової економіки на єдину взаємопов'язану систему. В цій системі ключовими фігурантами стають не тільки наднаціональні утворення, а й бізнесові структури транснаціонального характеру, які характеризуються взаємопроникненням і посиленням взаємної залежності окремих світових економік і культур. З досліджень випливає, що глобалізація, за невеликий період перетворилася на обов'язкову умову розгляду будь-яких економічних, політичних, соціальних, культурних процесів у суспільстві.

Агропромисловий комплекс України також перестає бути закритою системою і дедалі більше зазнає впливу глобальних світових явищ. Це означає, що розробляючи стратегію розвитку національного агропродовольчого ринку, чи розвитку будь-якого агроформування, неприпустимо обмежуватися аналізом тільки внутрішньоукраїнських чинників маркетингового середовища, але й обов'язково слід прогнозувати вплив на кон'юнктуру агропродовольчого ринку глобальних світових тенденцій.

Дослідження показують, що розвиток внутрішнього агропродовольчого ринку є пріоритетним не тільки з позицій забезпечення продовольчої безпеки держави, але й в контексті покращення структури вітчизняного сільськогосподарського експорту. Логічно агропродовольчий ринок в Україні мав би формуватися під впливом економічних реформ. Проте економічні реформи в аграрному секторі тривалий час розглядалися у відриві від розвитку ринків. До середини 90-х років перевага надавалася приватизації та реструктуризації господарств, а не формуванню нових ринкових можливостей та стимулів. Це послаблювало економічні мотивації і відчутно посилювало трансформаційний спад в аграрному секторі.

Встановлено, що головним чинником неефективного початкового розвитку агропродовольчого ринку стала концептуальна нечіткість реформування аграрної сфери і несформованість аграрної політики, що об'єктивно обумовлювалося складністю трансформаційного процесу, його унікальністю в умовах відсутності відповідних історичних прецедентів [8, с. 128].

Нині відчутний вплив на формування агропродовольчого ринку України в останні роки справляють великі аграрні холдинги, так звані інвестори, які за рахунок оренди у селян великих масивів сільськогосподарських угідь є досить конкурентоспроможними на зовнішніх ринках зернових та олійних культур. Вертикально-інтегровані структури – агрохолдинги застосовують сучасні технології, нарощують використання добрив і засобів захисту, оновлюють матеріально-технічну базу сільського господарства, залучають інвестиції.

Водночас, з набуттям Україною членства в Світовій організації торгівлі, значна частина вітчизняних малих і середніх аграрних формувань та підприємств з переробки сільськогосподарської продукції втратили свої конкурентні позиції на внутрішньому агропродовольчому ринку. Першопричиною цієї ситуації послужило значне зниження рівня підтримки сільгосптоваровиробників, лібералізація зовнішньої торгівлі, а також не повне врахування наявних світових тенденцій при формуванні державної аграрної політики та плануванні агробізнесу.

Загальні тенденції розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку України залежать від багатьох чинників, які визначають його потенційну ємність, виходячи із раціональних науково-обґрунтованих норм харчування населення. За оцінками експертів, ємність внутрішнього агропродовольчого ринку у 2009 р. оцінюється в межах 302-303 млрд. грн., а потенційна межа його ємності може становити 450-460 млрд. грн. [6, с. 12]. Обмеженість ємності внутрішнього ринку пов'язане перш за все через низьку платоспроможність населення та високий рівень затратності вітчизняного сільськогосподарського виробництва, що є першопричинами існуючих дисбалансів у структурі виробництва окремих видів агропродовольчої продукції, цінових диспропорцій, наявності значних соціальних проблем на селі та ін.

Встановлено, що загальні доходи товаровиробників можуть формуватися не тільки за рахунок внутрішнього ринку, але й за рахунок розвитку зовнішньої торгівлі. Зовнішня торгівля є також невід'ємною частиною формування міжнародного іміджу держави, адже понад 10% вітчизняного зовнішньоторговельного обороту формує агропродовольча продукція. Нині внутрішній агропродовольчий ринок розвивається під впливом світових агропродовольчих ринків, і з кожним роком ця тенденція посилюється. Дієвими наслідками такої ситуації є приєднання України до Світової організації торгівлі.

Повноправного членства в СOT Україна набула в 2008 р. Країни, які приєднуються до цієї організації, беруть на себе певні зобов'язання стосовно чотирьох напрямів, а саме: щодо доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; експортної конкуренції у сільськогосподарській і продовольчій торгівлі; санітарних і фітосанітарних заходів; державної підтримки сільського господарства [7].

Водночас, дослідження показують, що більшість високорозвинутих країн міцно захищають власного товаровиробника, використовуючи як тарифні, так і нетарифні заходи. З отриманням Україною статусу члена СOT відповідно до укладеної угоди про сільське господарство та консолідованої тарифної пропозиції середній зв'язаний тариф на сільськогосподарську продукцію знизився з 13,8% до 10,6%.

Найбільш захищеним серед продуктових ринків України – ринок цукру. Існує квота у розмірі 267 тис. т на цукрову тростину зі сплатою мита 2%. Понад тарифну квоту, тобто на обсяг імпорту цукру-сирцю з тростини, що перевищує 267 тис. т, діятиме високий тариф 50%. Ввезення такої кількості сировини безсумнівно матиме негативний вплив на розвиток вітчизняного цукровиробництва.

Стосовно продукції тваринництва, у ході двосторонніх переговорів Україна зобов'язалася не блокувати імпорт м'яса та м'ясних продуктів, оброблених гормонами, а також знизити митний тариф на цю продукцію з 21% в 2007 р. до 13% в 2008 р., що в свою чергу не залишило можливостей захищати національного товаровиробника продукції тваринництва, особливо це відчують особисті селянські господарства. Для порівняння середній зв'язаний тариф на продукцію тваринного походження в країнах ЄС становить 24,1%, а максимальний – перевищує 160%. Однією із вагомих причини втрати вітчизняними виробниками частини внутрішнього ринку продукції тваринництва є те, що більш розвинуті країни – члени СОТ субсидують експорт тваринницької продукції.

Україна як повноправний член СОТ, мала б мати ряд переваг в порівнянні з країнами, які не є членами цієї організації. Проте, як свідчить практика, ринки країн ЄС та США є для України недоступними в силу того, що не дотримується рівність умови конкурування. Цим ринкам властивий занадто значний рівень прихованого протекціонізму, прикладом чого слугує субсидія на виробництво молочної продукції в країнах ЄС.

Реалізація задекларованого зовнішньоекономічного курсу України щодо набуття асоційованого членства в Європейському Союзі з перспективою отримання повноправного членства в ЄС вимагає формування належних економічних передумов щодо ефективного розвитку аграрного сектора та чітких стратегічних орієнтирів у розвитку національного агропродовольчого ринку. Тому, ці обставини вимагають формування нової аграрної політики запозичення передового досвіду – фундаментальних основ аграрної політики країн ЄС.

Аграрна політика та проблеми її уніфікації посідають центральне місце у концепції розвитку Європейського Союзу. Мета Спільної аграрної політики (САП) сформульована як збереження економічного сектора з нестандартними інституційними та соціальними рисами – соціально та економічно неоднорідного «багато-функціонального» і заснованого на праці членів родини на сімейних фермах, що не дає змоги запровадити тут принципи промислового виробництва та конкурентних ринків [2, с. 12].

Цілісність і прогресивність САП визнається загальним усвідомленням її базових принципів, обов'язковості виконання умов і досягненням на цій основі компромісних взаємопов'язаних між країнами членами ЄС.

Невирішеною проблемою для України на шляху підвищення конкурентоспроможності агропродовольчого ринку є забезпечення та гарантування стандартів якості агропродовольчої продукції. Досвід ЄС свідчить, що питання якості продукції є домінуючою проблемою всіх країн-членів, і найбільше – для претендентів на вступ до ЄС. Впровадження європейських моделей стандартизації, спрямованих на підвищення якості та конкурентоспроможності продукції, процесів та послуг, спонукає до створення в Україні системи стандартизації, адекватної економічним змінам, і, відповідно, до прискорення позитивних змін у системі технічного регулювання та захисту прав споживачів [8, с. 287].

Формування національної системи стандартизації за аналогією з ЄС вимагає розуміння нової ролі та місця стандартів у системі державного регулювання економіки. За оцінками експертів Світового банку, лише для здійснення гармонізації законодавства щодо СОТ та захисту здоров'я споживачів відповідно до міжнародних вимог Україні необхідно щонайменше п'ять років і близько 200-240 млн. дол. США. Разом з тим, державним бюджетом України на 2012 р. на дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері розвитку агропромислового комплексу, підготовка наукових кадрів, наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції, дослідження та експериментальні розробки у сфері агропромислового комплексу передбачено 136,5 млн. грн., або 17,1 млн. дол. США. Тобто, за такого фінансування нам потрібно не менше 14 років для виконання вимог щодо захисту здоров'я споживачів у повному обсязі.

Розв'язання окреслених проблем ускладнюється ще й тим, що в системі забезпечення якості, відсутні власна ініціатива підприємств аграрного сектора, професійний менеджмент, стабільне фінансове становище, що, врешті-решт максимізує ризик недоотримання запланованого результату. Для забезпечення ефективності процесу гармонізації вітчизняних стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції до європейських необхідними є державний контроль за якістю сільськогосподарської продукції, інтеграція та координація усіх відповідальних і заінтересованих сторін.

Важливим стратегічним орієнтиром агропродовольчого ринку України та агробізнесу є створення сприятливих умов для пріоритетного розвитку експортно-орієнтованих галузей, де наша держава повинна використати свій шанс. Проте, слід враховувати і ту обставину, що на зовнішніх ринках конкуренція є значно вищою, ніж на внутрішньому агропродовольчому ринку. Там можна бути успішним тільки завдяки забезпеченню високоякісною продукцією та підвищенню ефективності діяльності всіх суб'єктів ринку, це вимагає повного врахування світових тенденцій при формуванні державної аграрної політики.

ВИСНОВКИ

Отже, державна аграрна політика України щодо розвитку агропродовольчого ринку на шляху євроінтеграції повинна бути спрямована, перш за все, на формування маркетингових стратегічних орієнтирів для підприємств АПК в напрямі забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки, а також на зміцнення конкурентних позицій на світових ринках за рахунок виробництва висококонкурентної агропродовольчої продукції, яка б відповідала стандартам якості і безпеки, які діють у ЄС та СОТ.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: Монографія / Авт. кол.: Бетлій М. та ін. За ред. О.М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
2. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р. Ткачук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – С. 282.
3. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора: монографія / Т.О. Зінчук. – Житомир: ДВНЗ «Державний агроекологічний університет», 2008. – 384 с.
4. Європейський Союз: Словник-довідник / Ред. М. Марченко. – 2-ге вид. оновл. – К.: К.Л.С., 2005. – 142 с.
5. Конституційні акти європейського союзу. Ч. 1. / Упоряд. Г. Друзенко, За заг. ред. Т. Качки. – К.: Кид-во «Юстиніан», 2005. – С. 57-58.
6. Саблук П.Т. Основні напрями удосконалення державної аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук, Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 5. – С. 3-16.
7. Україна і СОТ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?n=3923>
8. Формування галузевих ринків України: перехідний період / За ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна. – К.: Фенікс, 2004. – 332 с.

Дудар Тарас Григорович, д.е.н., професор, член-кореспондент НААН України, заслужений діяч науки і техніки України
Дудар Володимир Тарасович, к.е.н., доцент, Тернопільський національний економічний університет